

лісонасадження рядовим способом. Це рішення спричинило велике незадоволення в партійних, урядових, особливо в наукових, колах, де всі посади обіймали прихильники Лисенка [2, 137].

Більша частина лісосмуг, закладених за способом Лисенка, загинула. Замість того, щоб зробити висновки й переорієнтуватися на перевірену практикою технологію лісовирощування, відомства та органи влади почали дискредитувати власне ідею полезахисного лісорозведення. Ішлося про те, що воно нібито немає особливого значення й не заслуговує на увагу, яку йому приділяли.

Занепадові лісокультурної справи сприяло й те, що весною 1953 р. Міністерство лісового господарства УРСР ліквідували. 12 травня 1953 р. ухвалено постанову Ради Міністрів УРСР і ЦК КП(б)У «Про припинення робіт зі створення державної захисної лісової смуги на берегах річки Сіверський Донець, лісових насаджень на пісках, в ярах і балках і про припинення обов'язкового для колгоспів і радгоспів державного планування». На її підставі закривали розсадники з вирощування саджанців, землі, вилучені в колгоспів і радгоспів під нові ліси, повертали колишнім землекористувачам. Колгоспи й радгоспи, скориставшись моментом, переорали значні площі лісосмуг і захисних лісонасаджень або знищили їх худобою [2, 137]. Із тематики наукових установ забирали всі теми, пов'язані з цією проблемою.

Із того часу полезахисне лісорозведення неодноразово знавало періодів короткочасного піднесення і тривалого занепаду, а новостворювані лісосмуги продовжували гинути.

Отже, практично відразу після ухвалення постанови «Про план полезахисних лісонасаджень, впровадження травопільних сівозмін, будівництва ставків та водойм для забезпечення високих та стійких врожаїв у степових та лісостепових районах Європейської частини СРСР» розпочались активні роботи з реалізації передбачених нею заходів. Полезахисні лісосмуги створювала як держава, так і колгоспи. Була підготовлена потужна організаційна й матеріально-технічна база, що дала змогу протягом кількох років закласти потужне підґрунтя для системи полезахисних лісосмуг. Проте в ході реалізації цих проєктів виявилися й негативні чинники: шаблонне виконання вказівок щодо методів висадження лісосмуг, поспішність робіт, фінансові негаразди, волонтаризм, які призводили до зниження ефективності робіт та не дозволили завершити створення запланованої системи лісосмуг.

1. Трибунская В. М. Экономическая эффективность защитных лесных насаждений в системе охраны почв от эрозии / В. М. Трибунская. – М. : Агрпромпиздат, 1990. – С. 46.

2. Вакулюк П. Г. Лісові відновлення та лісорозведення в Україні / П. Г. Вакулюк, В. Л. Самоплавський. – Х. : Прапор, 2006. – 508 с.

3. Постанова № 76 Ради Міністрів Української РСР та Центрального комітету КП(б) України від 20 січня 1949 року. – 5105 – 1-77-4.

4. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГО України). – Ф. 1. Оп. 80. Спр. 817.

5. Стенограма Першої міжобласної кустарної наради робітників лісового господарства України по захисному лісонасадженню 12 лютого 1951 р. // ЦДАГО України. –

Ф. 5105. Оп. 1. Спр. 265. – Арк. 38-79.

6. ЦДАГО України. – Ф. 1. Оп. 80. Спр. 700.

7. ЦДАГО України. – Ф. 1. Оп. 80. Спр. 816.

8. Вакулюк П. Г. Ліс і людина / П. Г. Вакулюк. – К. : Урожай, 1989. – 270 с.

9. Стенограма республіканської наради працівників лісгоспів та управлінь лісостепових областей УРСР. 05–06.08.1949 р. // ЦДАГО України. – Ф. 5105. – Оп. 1. – Спр. 88. Спр. Арк. 56-57, 80.

10. Шенников А. П. Пути увеличения кормовых ресурсов животноводства на берегах водохранилищ / А. П. Шенников // Природа. – 1954. – № 5. – С. 52–56.

11. Довідка по створенню захисних лісонасаджень та проведенню протиерозійних заходів на берегах Дніпра // Центральний державний архів вищих органів влади України (далі – ЦДАГО України). – Ф. 5106. Оп. 1. Спр. 360. – Арк. 10 – 11.

12. Кошелев Ф. П. Величественные сталинские стройки коммунизма и их народнохозяйственное значение / Ф. П. Кошелев. – М. : Госполитиздат, 1952. 168 с.

13. Звіт про протиерозійні роботи у 1962 р. // ЦДАГО України. – Ф. 5105. Оп. 2. Спр. 242. – Арк. 14.

14. Вакулюк П. Г. Нариси з історії лісів України / П. Г. Вакулюк. – Ф. : Поліфраст, 2000. – 624 с.

15. Довідки про передачу лісів колгоспам // ЦДАГО України. – Ф. 1. Оп. 80. Спр. 944. – Арк. 41.

Л.Г. Шугай

ПІДСУМКИ ОСВОЄННЯ ЦІЛИННИХ ТА ПЕРЕЛОГОВИХ ЗЕМЕЛЬ У КАЗАХСТАНІ ЗА ПЕРШІ 7 РОКІВ ЦІЛИННОЇ ЕПОПЕЇ

Статтю присвячено аналізу підсумків перших 7 років (1954–1960 рр.) освоєння цілинних і перелогових земель у Казахстані. Особливу увагу приділено зіставленню архівних матеріалів, даних статистичного щорічника про розвиток народного господарства в СРСР за 1960 р. і показників, що побутують в історіографії. Розглянуто розбіжності та збіги у цих даних. У статті також дано короткий огляд стану і розвитку сільського господарства в цілому в СРСР за цей же період часу. Відзначено питоому вагу Казахстану в успішному розвитку народного господарства в країні за 7 років співіснування цілини, для наочності наведено таблицю зіставлення оранки цілинних земель у перелогових землях у СРСР і Казахської РСР, а також багато інших таблиць розвитку сільського господарства республіки.

Ключові слова: розорювання цілинних і перелогових земель, посівні площі, заготівлі зерна, продукція тваринництва, соціально-культурне будівництво.

This article is devoted to the analysis of the data of the results of the first 7 years (1954–1960) of the virgin and fallow lands in Kazakhstan. Particular attention is paid to the comparison of the State Archives materials of Astana, the Russian State Archive of the Contemporary History (RHANI), Statistical Yearbook Data on the development of the national economy in the USSR in 1960 and indicators that suggested some other well-known scientists, who published their works in the Soviet times and in postperestroichnyy period. The existing differences and similarities of these data are considered. The article also gives a brief overview of the status and development of agriculture in the USSR as a whole during the same period. The big share of Kazakhstan in successful economic development in the country for 7 years of the coexistence of the virgin lands is noted. For clarity the table of comparing of the plowing of the virgin and fallow lands in the USSR and the Kazakh SSR and many other tables of the Agriculture of the Republic are provided.

Key words: the plowing of the virgin and fallow lands, sowing areas, harvesting grain, the livestock products, socio-cultural construction.

Актуальність порушеної теми зумовлена тим, що в історіографії побутують різні дані щодо освоєння цілинних і перелогових земель у Казахстані. Ці цифри істотно різняться. Тому важливим є з'ясування об'єктивних даних стосовно результатів освоєння цілини. Окремі питання, дотичні до нашої теми, відображено у публікаціях таких авторів, як Ф. Михайлов, І. Шамшатов, Дутбаєва, Т. Жумасултанов, Г. Калієв, С. Баїшев та інших. Водночас до тепер відсутні напрацювання, в яких би комплексно було вивчено результати освоєння цілинних та перелогових земель у Казахстані за сім перших років цілинної епопеї. Метою нашої статті є спроба систематизувати та зіставити показники розвитку сільського господарства у республіці тих років, особливо її північних областей, із залученням архівних даних. Це, безумовно, допоможе прояснити справжній стан справ у сільському господарстві республіки, достовірність даних, що перебувають у науковому обігу, а також об'єктивність оцінки успіхів перших 7 років цілинного епопеї.

Підкреслимо, що в 1960 р. в СРСР різко зросли виробництво та державні заготівлі всіх продуктів рільництва та тваринництва, зокрема зерна. Порівняно з 1953 р., посівні площі всіх сільськогосподарських культур у 1960 р. розширилися на 45,8 млн га та склали 203 млн га. Валове виробництво зерна за цей час збільшилось на 51,9 млн т, або майже на 63%, і склало 134 400 000 т (8,2 млрд пуд). Заготівлі зерна в 1960 р. склали 46,7 млн т – у півтора рази більше, ніж у 1953 р. На базі зростаючого виробництва зерна значно збільшилися виробництво та заготівлі технічних і овочевих культур, а також продукції тваринництва. Так, у 1960 р. закупівлі молока зросли у два з половиною рази, м'яса – більше, ніж у двічі, яєць – у два з половиною рази та вовни – у двічі порівняно з 1953 р. [1, 375; 380 – 391].

Протягом зазначених семи років сільське господарство країни розвивалося прискореними темпами. У здійсненні завдань з освоєння цілинних земель і розширенню виробництва зерна в країні значна роль відводилася Казахстану. Ось чому партійне керівництво СРСР і особисто М. Хрущов продовжували приділяти пильну увагу розвитку сільського господарства республіки. Двічі на пленумах ЦК КПРС у грудні 1959 р. і січні 1961 р. було заслухано звіт ЦК КП Казахстану, а також Цілинного крайкому партії про хід виконання заходів щодо різкого підйому сільськогосподарського виробництва в республіці [2, 145].

Перше, ніж проаналізувати дані досягнень і підсумків виконання Казахською автономною республікою завдань за 7 років цілинної епопеї, зупинимось на планах та завданнях, які поставив перед партією та урядом Казахстану січневий пленум ЦК КПРС (1955 р.) стосовно подальшого збільшення зерна та продуктів тваринництва. Його рішення знайшли одностайне схвалення колгоспників, робітників МТС, радгоспів і всіх трудящих Казахстану, щоб зрозуміти, що із запланованого будо виконано, а що ні й чому. Відповідно до завдань, поставлених січневим Пленумом ЦК КПРС, та керуючись листом ЦК КПРС і Радою Міністрів Союзу РСР від 20 квітня 1955 р., колгоспам, МТС і радгоспам республіки було розроблено план з підйому зернового господарства та тваринництва на 1955 – 1960 рр. Заходами передбачалося збільшення виробництва зерна в республіці в 1955 р. до 15,7 млн т, а в 1960 р. до 29,3 млн т. У республіці передбачалося освоїти 20,8 млн га

цілинних і перелогових земель, їх них 17,6 млн га повинні були бути освоєні протягом 1954 – 1955 рр., а 3,2 млн га в наступні роки. До 1960 р. посівна площа республіки повинна була досягти 27,1 млн га, зокрема, зернових культур 21,2 млн га [3, 2].

Таблиця 1 [3, 3].

Роки	Вся посівна площа	З них зернових культур	Пшениця	Кукурудза
1954	11546	8144	5118	49
1955	20027	16263	11526	772
1956	27439	23287	17580	1773
1957	28546	23553	17441	2157
1958	28091	22718	16577	2480
1959	27056	21306	15154	2705
1960	27112	21200	14969	2898

Таким чином, посівна площа у 1960 р. повинна була збільшитися майже в 2,5 рази, порівняно з 1954 р.

Виробництво м'яса (у забійній вазі) мало бути доведено в 1960 р. до 940 тис т, або в 2,8 рази більше, ніж у 1954 р., зокрема, у колгоспах – 533 тис т, радгоспах – 184 тис т. Виробництво молока планувалося збільшити до 1960 р. до 5065 тис т, або в 3,3 рази більше, ніж у 1954 р., а виробництво вовни збільшити до 97, 6 тис т, або в 3,4 рази більше, ніж у 1954 р. [3, 5].

Збільшення виробництва продуктів тваринництва в колгоспах і радгоспах республіки мало відбутися як за рахунок підвищення продуктивності, так і за рахунок значного збільшення поголів'я худоби. Ставилося завдання збільшити надої молока у 1960 р. до 1 683 кг замість 777 кг, отриманих у 1954 р. на фуражну корову, настриг вовни у колгоспах до 3,1 кг з однієї голови, або збільшити в 2 рази, у радгоспах до 3,8 кг, або збільшити в 1,7 рази. Поголів'я великої рогатої худоби в республіці до 1 жовтня 1960 р. потрібно було довести до 6 575, 4 тис голів або на 41,3% більше, порівняно з 1954 р., корів до 2 345,2 тис голів, або на 78,5%, овець до 374 08,7 тис голів, або майже в 2 рази більше, свиней до 2 222,9 тис голів, або на 111%, поголів'я птиці повинно було скласти 35,7 млн голів [3, 8]. Такі завдання ставилися перед Казахстаном. Перше, ніж розглянути та проаналізувати, що було здійснено із задуманого за 7 років освоєння цілинних земель у республіці, продемонструємо питому вагу Казахстану в освоєнні цілинних земель порівняно з усією країною за ці роки. Нижче у таблиці наведено дані стосовно оранки земель в Казахстані та СРСР за останні 3 роки семиріччя та всього за 1954 – 1960 рр. за матеріалами статистичного щорічника «Народне господарство СРСР у 1960 році» [1, 437].

Таблиця 2 [1, 437].

Зорано цілинних і перелогових земель в СРСР і Казахської РСР (мільйонів гектарів)	1957 р.	1958 р.	1959 р.	1960 р.	Всього за 1957 – 1960 рр.	Всього за 1954 – 1960 рр.	Питома вага у відсотках
в СРСР	2,5	2,8	1,8	2,4	9,5	41,8	100,0
в Казахській СРС	1,0	1,9	1,0	1,7	5,6	25,5	61,0
в тому числі в Цілинному краї	0,4	1,3	0,5	1,2	3,5	17,0	40,7

Як бачимо з наведених даних, у СРСР чільне місце з-поміж республік в освоєнні нових земель належало Казахстану. У республіці основна площа їх була освоєна радгоспами та колгоспами Цілинного краю. Його питома вага в республіці, за даними статистичного щорічника, склала 40,7% або 66,6 % за показниками, наведеними Ф. Михайловим і І. Шамшатовим [2, 146].

У доповіді секретаря КП Казахстану Т. Соколова на республіканському злеті молодих цілинників 29 листопада 1960 р. наведено інші показники: за 1954 – 1960 рр. колгоспи та радгоспи республіки освоїли 23 млн га цілини і покладу, 18,3 млн га з яких припадає на шість північних областей. Завдання партії та уряду щодо освоєння нових земель перевиконано на 4,6 млн га [4, 6].

Одні з останніх, більш точні дані щодо оранки земель в Казахстані, наведено у статті Г. Калиєва. Автор стверджує, що з усіх 42 млн га цілинних земель, зораних у 1954 – 1960 рр. по колишньому Союзу, 25 млн га, або 60 % припадає на Казахстан. До початку 1960-х рр. рілля в обробці в республіці складало більше 32 млн га. У результаті вся посівна площа в республіці в 1960 р. склала 28,5 млн га проти 9,7 млн га в 1953 р. (зросла в 2,9 рази). Під зерновими культурами було задіяно 21,9 млн га (більше порівняно з 1953 р. у 3,1 рази). Під основну продовольчу культуру – пшеницю відводилося 18,0 млн га або 82,5% від зернових культур [5, 25].

З усього цього ми можемо зробити висновок, що, як би не парадоксально, останні дані загалом по республіці навіть трохи вище, ніж ті, які наводить Т. Соколов у своїй доповіді. Ми свідомі того, що в той час у звітних документах було вельми багато приписок, цифри найчастіше завищували, а от показники по Цілинному краю у Т. Соколова трохи вище, ніж в інших джерелах.

Зупинимося на прикладах інших показників розвитку сільського господарства республіки на основі матеріалів звітної доповіді Т. Соколова. Згідно з його даними, за рішенням партії та уряду на цілинних просторах Казахстану в небувало короткий термін було організовано 337 нових радгоспів, які спеціалізувалися в основному на виробництві ярої пшениці. Більша частина нових радгоспів перебувала в північних областях республіки: Кустанайській, Акмолинській, Кокчетавській, Павлодарській, Північно-Казахстанській і Карагандинській. У Казахстані на початку 1960 р. було 872 радгоспи, з них у шести північних областях 519 радгоспів. Задіяна ними посівна площа становила 70% площі республіки. У державних заготівлях хліба на частку радгоспів припадало 70% [4, 6].

Ці дані майже повністю збігаються з цифрами, наведеними у книзі С. Баїшева. У ній йдеться про те, що більшість радгоспів було створено на першому етапі масового освоєння цілини. Якщо в перший рік освоєння цілини було організовано 90 радгоспів (у 1956 р. їх стало 337), то за всі роки підйому цілинних і перелогових земель було створено 593 нових радгоспу. Істотно зросла їх питома вага у виробництві та заготівлях [6, 157].

Розглянемо тепер не менш важливий показник ефективності оранки цілинних земель – виробництво зерна в республіці, заради власне чого і розпочиналося освоєння цілинних земель. З

виробництва товарного хліба в 1960 р. Казахстан посідав друге місце в країні після РСФСР. Якщо в 1949 – 1953 рр. у середньому за рік республіка здавала державі 3 млн пуд зерна, то за 1954 – 1958 рр. у середньому за рік 515 млн, або в 5 разів більше, ніж раніше. У 1959 р. трудящі Казахстану здали та продали державі понад 700 млн пуд хліба [7, 76].

Відповідно до даних, наведених у звіті Т. Соколовим, північні області республіки давали країні в 1960 р. 22% всього товарного зерна та майже одну третину пшениці. З 1953 р. посівна площа загалом по республіці збільшилася на 18,3 млн га і становила тогоріч 28 млн га. У шести північних областях – 19,5 млн га. Валове виробництво зерна у північних областях зросло з 221 200 000 пудів у 1953 р. до 897 100 000 пудів у 1959 р. Виробництво товарного зерна за цей період зросло по всій зоні в 5,6 рази, а в Актюбінській області – у 8,1 рази, а в Павлодарській – в 9 разів [4, 7].

Ф. Михайлов та І. Шамшатов стверджують, що за сім років від початку освоєння цілини Казахстан перетворився на найбільшу житницю на сході країни. Якщо за п'ятиріччя до освоєння цілини (1949 – 1953 рр.) в республіці вироблялося в середньому за рік 3 942 тис т зерна, то за п'ятиріччя 1956 – 1960 рр. середньорічний рівень виробництва його зріс до 18 863 тис т, тобто в 4,8 рази. Основне місце у виробництві зернових посідала найцінніша продовольча культура – пшениця. Її питома вага в 1960 р. склала 81,4 % [2, 147 – 148].

Виробництво зерна і в наступні – 1959 – 1960 рр. було високим і перевищувало рівень 1953 р. у 3,4 – 3,5 рази. Однак у ці роки воно мало тенденцію до зниження, порівняно з 1958 р., викликану низкою як об'єктивних, так і суб'єктивних причин. Об'єктивні причини полягали в несприятливих погодних умовах. Запізніла та холодна весна 1959 р., рання дощова осінь і рання зима в Цілинному краї та ряді інших областей позначилися на розвитку та дозріванні посівів. Велику кількість хлібів не було прибрано і багато залишилося під снігом. Крім того, що великі масиви хліба пішли під сніг, під час збирання були допущені великі втрати зерна від осипання на корені. Аналогічне становище склалося і в 1960 р. У результаті Казахстан не виконав планів заготівель зерна: замість 800 млн пуд колгоспи і радгоспи в 1959 р. здали державі 700 млн пуд і в 1960 р. – 642 млн пуд (проти запланованих 744 млн пуд [3, 3]) [2, 150 – 151].

Таким чином, дані, наведені Т. Соколовим, з приводу виробництва товарного зерна є завищеними, ніж ті, що наводять В. Дутбаєва, Ф. Михайлов та І. Шамшатов. Також цілком зрозуміло, що план заготівель зерна був недовиконаний, навіть, якщо цифри, наведені Т. Соколовим, відповідають дійсності. Казахстан, за нашими підрахунками, недоздав країні у 1960 р. 102 млн пуд зерна.

Освоєння цілинних і перелогових земель і збільшення виробництва зерна у північних областях Казахстану, відповідно до звіту Т. Соколова, створило сприятливі умови для небувалого піднесення тваринництва, для різкого збільшення виробництва м'яса, вовни, молока, яєць тощо. Таким чином, Казахська РСР стала основною базою тваринництва на сході країни. Станом на 1 січня 1960 р., порівняно з 1954 р., у Казахстані по всім категоріям господарств поголів'я великої рогатої худоби зросло на 33%, корів більше, ніж на 40%. Чисельність овець, порівняно з

1953 р., зросла майже на 10,5 млн голів, а порівняно з 1916 р. – у 1,6 рази. У 1959 р. було отримано в середньому по 94 ягняти на кожні 100 маток. Передові господарства та чабанські бригади отримували по 120–150 і більше ягнят від сотні маток. За поголів'ям овець республіка посідала друге місце в СРСР, а за поголів'ям великої рогатої худоби та коней – третє. Швидкими темпами розвивалося свинарство. Якщо в 1916 р. в республіці налічувалося 278 тис голів свиней, а в 1954 р. – 500 тис, то на 1 січня 1960 р. – 1 570,8 тис голів свиней. Т. Соколов підкреслював, що безупинно росте також товарна частина тваринницької продукції. У 1959 р. у цілих областях заготовлено м'яса всіх видів у залізній вазі 325,6 тис т, молока 486,5 тис т, вовни – 15520 т, яєць – 71 200 000 штук. У 1960 р. на 20 листопада було заготовлено м'яса 234,6 тис т, або 114 відсотків плану, молока – 512,1 тис т, вовни – 15985 т, яєць – 89 млн штук [4, 29–30].

За даними статистичного щорічника «Народне господарство СРСР у 1960 рр.», поголів'я великої рогатої худоби в 1954 р. склало 4 135, а в 1960 р. – 5 515, поголів'я овець – в 1954 р. – 17 032, а в 1960 р. – 28 165, голів свиней налічувалося в 1954 р. – 500, а в 1960 р. – 1 585. Виробництво м'яса склало в 1953 р. – 566 тис т, в 1959 р. – 953 тис т, а в 1960 р. – 966 тис т. Виробництво молока склало в 1953 р. – 1 562 тис т, в 1958 р. – 2 292 тис т, в 1959 р. – 2 401 тис т, а в 1960 р. – 2 482 тис т [1, с. 457].

Однак, за підрахунками В. Дутбаєвої, зростання поголів'я худоби у республіці у 1953 – 1965 рр. мало іншу динаміку (див. табл. 3).

Таблиця 3 [7,81].

роки	велика рогата худоба	в т.ч. корови	свині	вівці та кози	в т.ч. вівці
1953	3 887,3	1 314,8	417,6	16 748,5	15 163,0
1954	4 100,9	1 417,2	495,9	18 036,6	16 717,7
1960	5 473,8	2 002,5	1 570,9	28 445,4	27 732,6

Підсумуємо вище викладене, склавши порівняльну таблицю характеристики показників розвитку тваринництва республіки Казахстан за 1960 р. в тис голів.

Таблиця 4.

Дані	Велика рогата худоба	Поголів'я овець	Поголів'я свиней
Статистичний щорічник	5 515	28 165	1 585
Народне господарство Казахстану (1968 р.)	5 473,8	27 732,6	1 570,9
Державний архів м. Астаны (доповідь Т. Соколова)	-	-	1 570,8
РДАНИ (Російський Державний архів новітньої історії (за планом))	6 575,4	37 408,4	2 220,9

Таким чином, Казахстан не виконав повністю завдань із розвитку тваринництва на 1 січня 1960 р. по великій рогатій худобі на 17%, розведення овець на 15%, свиней – на 30%.

Для розуміння повної картини результатів із реалізації програми з освоєння цілих та пологових земель за 7 років епопеї, розглянемо, які суми вкладалися у розвиток Цілиного краю та чи окупилися ці затрати. Як вважає у своєму докладі Т. Соколов, всі затрати повністю окупилися (включаючи витрати держави на завезення кадрів). Держава вклала у будівництво радгоспів на цілині 16 млрд руб, а отримала доходу до бюджету від реалізації з зерна 22 млрд руб. Також він пише про великі капіталовкладення у розвиток сільського господарства республіки. Зокрема на житлове, соціально-культурне будівництво. Так, тільки у 1959 р. воно склало 4 млрд 230 млн руб. Таким чином, за короткий час у необжитих, напівпустельних районах Казахстану були збудовані селища міського типу з усіма досягненнями цивілізації [4, 36].

Водночас, на погляд інших фахівців, ситуація не така оптимістична. Так, наприклад, зовсім інші показники наводить у своїй дисертації В. Дутбаєва: «З 1954 р. по 1960 р. держава вклала в будівництво радгоспів більше 6 млрд рублів. За ці роки побудовано близько 3 млн кв.м. жілої площі, 237 шкіл, 183 дитячих установ, 125 клубів, 132 червоних куточка, 47 лікарень і велика кількість виробничих приміщень» [7, 68].

Т. Жумасултанов у збірнику «Цілині – 50» пише, що в 1954 – 1955 рр. були здійснені капітальні вкладення на розвиток сільського господарства Казахстану в сумі 812 млн рублів проти 113 млн рублів в 1953 р., а з урахуванням загальносоюзних (централізованих) джерел в ті ж роки в сільське господарство республіки було вкладено 6 млрд 105 млн рублів державних капітальних вкладень (на придбання техніки, будівництво об'єктів виробничого та невиробничого призначення), що в 4 рази перевищило всі кошти, які спрямовувалися на розвиток всього народного господарства та культури Казахстану у четвертій п'ятирічці (1946 – 1950 рр.). Надалі, в 1956 – 1960 рр. загальний обсяг капіталовкладень держави у сільське господарство республіки, коли основна частина централізованих коштів вже виділялася безпосередньо на радгоспи, колгоспи та інші виробництва та організації, що обслуговують їх, перевищили 3 млрд рублів з 10,5 мільярда (29%) загалом по республіці. Таким чином, капіталовкладення в сільське господарство республіки склали, за відомостями Ж. Жумасултанова, у 1954 – 1956 рр. більше 9 млрд рублів [8, 18].

Як ми бачимо, дані про капіталовкладення у розвиток республіки в цей період дуже різняться. Частково це можна пояснити тим, що одні дослідники, можливо, брали цифри, що стосувалися лише капіталовкладення в розвиток радгоспів і тільки Цілиного краю, інші мали на увазі капіталовкладення в розвиток всієї республіки в цей період. Найбільш реальними видаються показники, наведені Т. Жумасултановим. Цифра у 9 млрд рублів, які пішли на розвиток радгоспів Цілиного краю в 1954 – 1960 рр., наведена ним, є найбільш ймовірною. У В. Дутбаєвої (6 млрд рублів) вона значно занижена, а у Т. Соколова (16 млрд рублів) вона надто завищена.

Проаналізувавши всі наведені вище дані, можна зробити висновок, що у 1954 – 1960 рр. в Казахській РСР з освоєння цілинних і перелогових земель були дійсно досягнуті певні успіхи в усіх галузях сільського господарства, особливо у виробництві зерна, зокрема пшениці. Це впливає з усіх наведених статистичних даних, запозичених із різних джерел. Однак за більшістю показників Казахстану все ж не вдалося виконати в повному обсязі всіх поставлених завдань січневим Пленумом ЦК КПРС із розвитку сільського господарства в республіці. Великі упущення та втрати мали місце у розвитку тваринництва, оскільки величезні пасовищні території були віддані під оранку, часто невиправдану, яка спричинила ерозію ґрунту, пилові бурі, скорочення кормів для тварин, що вплинуло на чисельність великої рогатої худоби, овець і кіз. Таким чином, план із розвитку сільського господарства у республіці в 1954 – 1960 рр. було виконано частково, за багатьма показниками він був

недовиконаний за різними об'єктивними та суб'єктивними причинами.

1. Народное хозяйство СССР в 1960 году: Статистический ежегодник. М.: Госстатиздат, 1961.
2. Михайлов Ф.К. Народное движение за освоение целинных земель в Казахстане (1953–1960 годы) / Ф.К. Михайлов, И.Ш. Шамшатов. – Алматы.: Издательство АН КазССР, 1964.
3. Російський Державний архів новітньої історії (далі – РДАНІ). Ф. 5. – Оп. 45. – Стр. 51.
4. Державний архів м. Астани (далі – ДАА). – Ф. 136. – Оп. 6. – Стр. 103.
5. Калиев Г.А. Освоение целины и ее социально-экономические последствия // Сборник статей по материалам докладов научно-теоретической конференции “Освоение целинных и залежных земель: история и современность” (4 – 6 декабря 2003 г.), посвященной 50-летию освоения целинных и залежных земель / Г.А. Калиев. – Астана: Казахский аграрный университет им. С. Сейфуллина, 2004.
6. Башиев С.Б. Вопросы социально-экономического развития Советского Казахстана / С.Б. Башиев. – Алма-Ата: Казахстан, 1981.
7. Дутбаева В.В. Влияние освоения целинных и залежных земель на динамику социальной структуры населения Казахстана (1954–1965 гг.) / В.В. Дутбаева. Дисс. ... канд. ист. наук. – М., 1984.
8. Жұмасұлтанов Т.Ж. Целине – 50 / Т.Ж. Жұмасұлтанов. – Алматы, 2003.

